

УДК 340.11

Є. Євграфова, суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, кандидат юридичних наук

Питання соціальної природи і об'єктивності права

Нічого дивного немає в тому, що *право* завжди перебувало і перебуває на цей час у центрі всіх подій і процесів, що відбуваються сьогодні в суспільстві. Кожен, у тому числі — і далеко не в останню чергу — юристи, виходячи зі свого світогляду, правосвідомості, уявлень, існуючих у суспільстві традицій, культури і т. ін., *розуміють право по-своєму*. Незважаючи на досить значні розбіжності в поглядах на природу і сутність права, з часом стає все більш очевидним те, що *головним і вирішальним* у ньому є його *соціальне призначення*, бо ж *право рівною мірою належить кожному* в користуванні для реалізації своїх інтересів і захисту прав і свобод.

Прагнучи до більш правильного ставлення суспільства до права, свого часу проф. Б. О. Кістяківський наголошував на тому, що «наші юристи насамперед повинні настояти на *визнанні за правом самостійного значення*, оскільки *право має бути правом, а не якимось додатком до економічної, політичної та інших сторін суспільно-державного життя*»¹ (курсив мій. — Є. Є.). Наведена думка вченого є не менш актуальною і в наші дні, але для сприйняття права цілком самодостатнім явищем не лише теоретично (що виражене в ідеях, концепціях, доктринах тощо), а й у практичній площині потрібні докорінна зміна у свідомості суспільства та з'ясування того, яким чином право функціонує як *об'єктивне* явище.

У 70-х рр. ХХ ст. на сторінках журналу «Правознавство», як відомо, відбулася наукова дискусія на тему: «Об'єктивне і суб'єктивне в праві»², у ході якої обговорювались питання, що у праві є об'єктивним, тобто незалежним від веління держави, науки тощо, а що — суб'єктивним, залежним від намірів і діяльності законодавця, інших державних і суспільних інститутів, прямо чи опосередковано вплива-

¹ Кістяковский Б. А. Путь к господству права (Задачи наших юристов) / Б. А. Кістяковский // Философия и социология права. – СПб., 1998. – С. 382.

² Див.: Недбайло П. Е. Объективное и субъективное в праве (к итогам дискуссии) / П. Е. Недбайло // Правоведение. – 1974. – № 1. – С. 14–25.

ючи на право, його систему, функціонування, розвиток. При цьому варто зазначити, що переважна більшість учасників тієї дискусії, як правило, виходила з досить популярної на той час у правовій науці *філософської теорії відображення*, принципову основу якої складає марксистське вчення про співвідношення матерії і свідомості, економічного базису і надбудови і т. ін. Головним чином йшлося про те, наскільки з позицій марксизму в праві належно віддзеркалено суспільні закономірності, об'єктивні тенденції економічного та соціально-культурного розвитку суспільства.

Праву за цією методологією відводилось місце *юридичної надбудови, додатка* до економіки, політики, держави і т. ін. Лейтмотивом такого сприйняття права був *«беззаперечний»* для науковців тих часів висновок К. Маркса, що право *«ніколи не може бути вище, ніж економічний устрій і зумовлений ним культурний розвиток суспільства»*¹ (курсив мій. — С. Є.). Виходячи з цього положення, стає очевидним, що ні про яку об'єктивність права, тим більше про його верховенство, не могло бути й мови. Позбавлені ідеологічного забарвлення, подібні погляди на право існують і в сучасній юридичній літературі, мають чимало прихильників та впливають на стан і розвиток теоретичної думки.

Так, російський учений-юрист А. Г. Бережнов, заперечуючи навіть саму ідею визнання права об'єктивним явищем, вважає, що «не можна не розуміти того, що послідовно проведений об'єктивістський підхід до розуміння Права... логічно означає принципову неможливість саму *правотворчість* соціальних суб'єктів, їх нездатність створити, привнести щось дійсно нове, дещо “своє” у розуміння і зміст права, “істинне” праворозуміння, означає неможливість соціально-творчої зміни таких»². Автор у даній тезі ставить декілька проблемних теоретичних питань, з яких, неважко зрозуміти, випливають очікувані відповіді. Однак, на відміну від його позиції, підкреслимо, що визнання права об'єктивним соціальним явищем не означає «нездатності соціальних суб'єктів» вносити до нього зміни, здійснювати інші творчі дії. Відомо, що життєдіяльність людства оточує безліч об'єктивних явищ, чимало з яких застосовують у ході розвитку економіки країни (енергоносії, метали, інші ресурси), науки в процесі

¹ Маркс К. Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Т. 19. – С. 19.

² Бережнов А. Г. «Объективное» и «субъективное» в контексте теоретико-методологических проблем правопонимания / А. Г. Бережнов // Теоретико-методологические проблемы права / под ред. М. Н. Марченко. – М., 2007. – С. 12.

пізнання, медицини тощо. Але відомо й те, що діяльність соціальних суб'єктів спрямована на збереження цих природних об'єктів, на принесення до них того, чого безпосередньо у природі не існує (вирощування нових кристалів, хімічних елементів і т. ін.). Аналогічною, на наш погляд, є ситуація з об'єктивністю права, на засадах якого ґрунтується нормальна життєдіяльність суспільства і держави, усіх інших учасників правовідносин, у чому вбачається найважливіший аспект дії права, упровадження його верховенства.

Намагаючись спростувати ідеї об'єктивності права, Г. А. Бережнов вважає, що «в противному випадку доведеться скромно припустити, що право само себе ідентифікує і визначає, що має місце якась “об'єктивна самоідентифікація частини реальності як Права”»¹. По-перше, подібної «самоідентифікації» не існує в природі, оскільки мову в даному разі можна вести про належність (ідентичність) до права явища, за ознаками схожого на право (аналогічно тому, як проводиться ідентифікація при розслідуванні злочину, упізнання потерпілих за генетичною ознакою тощо). По-друге, якщо й вести мову про ідентифікацію, то її можливо провести із законами, указами, постановами і т. ін. на предмет їх відповідності вимогам права, Конституції. У такому сенсі повинен приймати рішення орган конституційної юрисдикції, діяльність якого, як суду права, полягає в ідентифікації положень законів, інших правових актів, що діють на території України, результатом якої має бути *встановлення відповідності змісту* (або її відсутності) цих актів праву.

У юридичній літературі питання об'єктивності права певною мірою пов'язується із прагненням до розробки якщо не загального, що задовольняє різноманітні потреби сучасного суспільства, то хоча б наближеного до вирішення даного завдання щодо уявлення про право². Проте висловлено й позиції, що розробка єдиного, універсального поняття права, яке використовують теорія і практика, приречена на невдачу³. З такою думкою не можна погодитись, оскільки вона суперечить самій сутності наукового пізнання права як явища й унеможливорює теоретичне вироблення його поняття на основі вже отриманих право-

¹ Бережнов А. Г. «Объективное» и «субъективное» в контексте теоретико-методологических проблем правопонимания / А. Г. Бережнов // Теоретико-методологические проблемы права / под ред. М. Н. Марченко. – М., 2007. – С. 12.

² Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права (право) : учебник : в 2 т. Т. 2 / М. Н. Марченко. – М. : Проспект, 2007. – С. 14–15.

³ Див.: Попов В. И. Правопонимание в юридической науке : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / В. И. Попов. – М., 2001. – С. 5–17.

вою наукою знань. До того ж у світі існує певне загальне розуміння сутності права, інакше суспільство ніколи не дійшло б до визнання його соціальної цінності та верховенства. Підтвердженням цього є загальновизнані демократичними державами принципи і норми міжнародного права, світові та регіональні правові стандарти, хоча їх додержання і належне виконання сьогодні з боку окремих держав, у тому числі зі сталою демократією і розвинутою економікою, переживає не кращі часи, що особливо і досить вразливо позначилось в умовах сучасної глобальної фінансово-економічної кризи.

Навіть «якщо загальносвітове розуміння і визначення права практично неможливі, – підкреслює проф. Г. В. Мальцев, – то в межах окремої держави і контрольованого нею єдиного правового простору пошук загального для всіх суб'єктів правовідносин розуміння права має певний упорядкований сенс»¹. Слушною є думка, що, однак, і в національних правових науках поки що не досягнуто певних позитивних результатів, крім того, що дискусія стосовно питання: *що є право*, його природа і т. ін., стає ще більш гострою і значно розширює коло її учасників.

Така ситуація у правознавстві триває не одне століття, фактично з моменту, коли право в суспільстві почало відігравати досить активну роль. У зв'язку з цим у літературі часто згадують відоме зауваження І. Канта стосовно того, що *юристи все ще шукають визначення права*. Відтоді у правовій науці по суті майже нічого не змінилося, пошук відповіді на запитання: «Що є право?» — триває до цього часу. У зв'язку з цим варто зазначити, що право як *соціальне явище* не привнесено у суспільство зовні, не нав'язано йому невідомо кимось, а виникло одночасно з потребами в ньому суспільства. Разом із тим, як справедливо зазначав Б. О. Кістяківський, «сам термін “соціальне явище” є надто багатозначним: із того, що всі згодні з визнанням права соціальним явищем, ще не означає, що всі розуміють одне і те ж, коли говорять, що право є соціальне явище. ... Це твердження поділяє долю багатьох ходячих істин, оскільки воно набуло неясних та туманних окреслень»². Зазначимо, що зауваження вченого за деякими винятками стосується і сучасних праць із цієї теми. Утім, що в даному випадку мав на увазі вчений, прямої відповіді на це, на жаль, немає. Можна припустити, що

¹ Мальцев Г. В. Понимание права. Подходы и проблемы : монография / Г. В. Мальцев. – М. : Прометей, 1999. – С. 4.

² Кістяковский Б. А. Социальные науки и право / Б. А. Кістяковский // Философия и социология права. – СПб., 1998. – С. 203.

його точка зору орієнтує на необхідність вирізнити категорію «*право як соціальне явище*» і поняття «*соціальне право*». При цьому зазначимо, що останнє – це не окрема галузь чи правовий інститут системи права, а є *складовою права* як соціального явища; вони співвідносяться як частина і ціле. Причому соціальне право не зводиться лише до прав людини і громадянина на працю, відпочинок, пенсію, житло, безпечне життя, охорону здоров'я, страйк і т. ін., які, без сумніву, мають надзвичайно важливе значення в їхньому житті, а охоплює всі інші належні їм права і свободи як *членам суспільства* (соціуму), умови реалізації і захисту яких повинна забезпечувати держава. Іншими словами, такі права і свободи, щоб стати невід'ємною складовою соціального права, потребують консолідації як *належні людині і громадянину права і свободи*. Існуюча ж на сьогодні теоретична модель класифікації прав і свобод¹ призводить до протиставлення останніх, наприклад особистих прав політичним, громадянським чи економічним і т. ін., що, на наш погляд, не сприяє їх консолідації.

За своєю сутністю і змістом *соціальне право* є співзвучним категорії «*соціальна держава*». У такому сенсі воно має наповнювати діяльність держави, її органів влади соціальним змістом, сприяти розвитку держави як соціальної, якою має стати Україна. Право, таким чином, мало б *беззаперечний пріоритет перед державою*, відіграло б дійсно значну роль у її формуванні як *правової організації народу*, про що в різні історичні часи мріяло не одне покоління вітчизняних правознавців.

Утім, апріорно називаючи право соціальним явищем, увага його дослідників переважно зосереджується на *інструментальній*, власне, *техніко-юридичній ролі права* в регулюванні суспільних відносин, а не на з'ясуванні його *дійсної соціальної сутності*. До того ж право — не єдине явище, що не може існувати без суспільства, як і мова, література, наука, мистецтво тощо, але, на відміну від останніх, «*право є соціальним явищем в іншому значенні, ніж усі ці прояви культури; воно ніби більш соціальне, аніж усі вони*»² (курсив мій. — Є. Є.). Правильність цієї думки полягає в *поширеній дії права* в суспільстві, якою охоплюються майже всі, передусім найважливіші сфери його життєдіяльності, а також усі учасники суспільних відносин.

¹ Див.: Пушкіна О. В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення : монографія / О. В. Пушкіна. – К. : Логос, 2006.

² Там само.

Зовсім по-іншому виявляється дія літератури, науки, мистецтва, *сфера поширення яких є значно вужчою*. Формування такої сфери безпосередньо залежить від таланту, здібностей, спеціальної підготовки до їх сприйняття та розуміння кожним, хто причетний до названих цінностей. Так, якщо взяти літературу, то одним до вподоби класична: національна і зарубіжна, проза і поезія тощо, інших цікавить пригодницька, фантастика і т. ін.

Аналогічною є ситуація і у науковій сфері: комусь цікаві гуманітарні науки: філософські, юридичні, історичні і т. ін., комусь — точні чи природничі: математика, фізика, астрономія, хімія, біологія тощо. Тобто кожний має право вільного вибору на заняття наукою чи будь-якою іншою творчою діяльністю.

Разом з тим підкреслимо, що ані літературі, ані науці, ані мистецтву не властиві ознаки, що об'єктивно притаманні праву (обов'язковість, узгодженість норм, відповідальність і т. ін.), але всі вони *знаходяться під впливом права*, зокрема його охороною і захистом від можливих порушень. І що надзвичайно важливо — це перебування названих цінностей у сфері правового регулювання суспільних відносин (авторські, трудові, інші права, питання видавництва, державної таємниці і т. ін.), що пов'язані з літературою, наукою, мистецтвом.

І як правильно наголошується в літературі, *«на якому б етапі свого історичного розвитку не знаходилося право, його точка зору завжди була, є і буде точкою зору необхідності, вираженням соціальних потреб в установленні порядку»*¹. Іншими словами, ідеться про *об'єктивність права, самостійне соціальне явище*, причому незалежно від того, як і в який спосіб воно сприймається в суспільстві.

У зв'язку з цим у літературі звертається увага на те, що в жодній науці немає стільки суперечливих одна одній теорій, як у науці про право, і створюється враження, що нібито вона тільки і складається із взаємовиключних теорій². Насправді так і є, при цьому неважко уявити, як, перебуваючи у такому стані, правова наука впливає на законодавчу і правозастосовну діяльність, на правосвідомість, зокрема професійну. Законодавець, судді, слідчі, інші особи, що працюють у сфері

¹ Мальцев Г. В. Социальные основания права : монография / Г. В. Мальцев. – М. : Норма, 2007. – С. 41. На превеликий жаль, ця ідея надто важко входить у діяльність державних та інших владних органів України, де *необхідність у праві* зустрічає неабиякий опір і перешкоди, особливо з боку посадових осіб.

² Кистяковский Б. А. Социальные науки и право. Очерки методологии социальных наук и общей теории права / Б. А. Кистяковский. – М., 1916. – С. 374.

права, завжди стоять перед вибором існуючих ідей, теорій, концепцій тощо, перш ніж вирішити їх практичне використання. Шукаючи певний і допустимий компроміс у вирішенні цієї проблеми, водночас висловлюються і досить скептичні погляди на її розв'язання, згідно з якими привнести у правову науку по суті щось дійсно нове сьогодні є чимось неймовірним¹. Якщо це дійсно так, то напрошується висновок, що правова наука вичерпала свої пізнавальні можливості, що, як вважають деякі вчені, є симптомом її кризи чи появи в ній «чорної діри»².

Але жоден із цих поглядів на право, на нашу думку, не відображає закономірностей розвитку правової науки, передусім суперечить сутності її пізнавального процесу. Факт існування в ній різних теорій, ідей, методології тощо, у тому числі альтернативних і взаємовиключних, є показниками нормального стану в правовій науці, а не кризової ситуації, адже процес пізнання права продовжується і є нескінченним, як до речі, і в інших науках.

З позитивістської концепції праворозуміння «*поза державою і її правотворчою та правосанкціонованою діяльністю немає і не може бути права*»³ (курсив мій. — Є. Є.). Але на відміну від такої позиції в літературі останнього десятиліття все частіше висловлюється протилежна думка з цього питання. «Держава, — підкреслює проф. М. М. Марченко, — *винятковий творець і джерело законів, але ні в якому разі не права, держава монополізує законотворчу, і аж ніяк не правотворчу* (курсив мій. — Є. Є.) діяльність»⁴. Така постановка питання не нова, свого часу ще Ф. Кістяківський риторично запитував: «чи є право творінням держави чи, навпаки, її підґрунтям?»⁵.

Ці ж запитання можна адресувати і в сьогодення, разом із тим значимо, що чаша терезів на цей час дедалі більше схиляється на користь пріоритету права, що, як здається, пов'язане із зростанням авторитету права в суспільстві. З точки зору проф. В. В. Лазарева, *за часом*

¹ Див.: Мартышин А. В. Нужно ли единое определение права / А. В. Мартышин // Теоретико-методологические проблемы права / под ред. М. Н. Марченко. — М. : Зерцало, 2007. — С. 187.

² Див.: Поляков А. В. Петербургская школа философии права и задачи современного правоведения / А. В. Поляков // Правоведение. — 2000. — № 2. — С. 4; Черданцев А. Ф. Теория государства и права / А. Ф. Черданцев. — М. : Юрайт, 1999. — С. 26.

³ Аржанов М. А. Государство и право в их соотношении : монография / М. А. Аржанов. — М. : Госюриздат, 1960. — С. 48.

⁴ Марченко М. Н. Проблемы общей теории государства и права (право) : учебник. Т. 2 / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2007. — С. 23.

⁵ Кістяковський Ф. Лекції по общему государственному праву / Ф. Кістяковський. — М., 1912. — С. 137.

дія права починається до появи держави¹. Усе це спонукає до визнання об'єктивності права, що з урахуванням загальносуспільних потреб у його дії може бути сприйнято самодостатнім соціальним явищем. У зв'язку з цим, як слушно зазначає проф. О. В. Петришин, «функціонування права не повинно обмежуватися сферою компетентності державних інститутів ...право має розглядатися в більш широкому соціальному вимірі як соціальне явище в контексті усього суспільства (курсив мій. — С. С.), передусім у співвідношенні (міри) свободи і відповідальності учасників суспільних відносин»².

Погляди на право як продукт держави суперечать його об'єктивності як соціального явища, належності права кожному, хто використовує його як найбільш авторитетний засіб урегулювання взаємних інтересів учасників правовідносин, захисту їх особистих прав і свобод. До того ж зазначена залежність права від держави фактично є відображенням існування в суспільстві *патерналістської ідеології*, зміщення пріоритетів у відносинах між людиною і громадянином, з одного боку, і державою (владою) — з другого.

Саме на основі такої ідеології зосереджена сучасна соціальна політика, закріплена у відповідних державних програмах, діяльності урядової влади в Україні. Тому може скластися враження, що все у країні створюється державою, що тільки вона і ніхто інший у країні може надати громадянам належні й гідні умови для їхнього життя, надавати їм всі права та блага. Між іншим патерналізм є одним із джерел відчуження публічної влади від суспільства і громадян, живленням корупції, протекціонізму, інших негативних явищ у функціонуванні державного механізму.

У науковій літературі, особливо з теорії та філософії права, на тему одержавлення права висловлено достатньо аргументованих критичних зауважень (у працях М. І. Козюбри, В. В. Лазарева, О. Е. Лейста, Г. В. Мальцева, М. М. Марченка, О. В. Петришина, М. В. Цвіка). Разом із тим варто зазначити, що в *практичному сенсі* (наприклад, при ухваленні судових чи інших рішень владних органів) наведене розуміння права поки що залишається *домінуючим* і в теорії, і в практиці правознавства, про що свідчать численні підручники з теорії права, дисертаційні та монографічні дослідження тощо.

¹ Лазарев В. В. Действие права / В. В. Лазарев // Проблемы общей теории права и государства. – М. : Норма, 1999. – С. 416.

² Петришин О. В. Народовладдя – основа демократичної правової держави / О. В. Петришин // Влада в Україні: шляхи до ефективності / відп. ред. О. Д. Святоцький. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 300–301.

Примітно, що така ідеологія розуміння права покладена в основу чинної Конституції України, що підтверджується приписами її норм (статті 6, 19, 92 та ін.). Подібне сприйняття права не випадкове і є втіленням певних вікових традицій і звичаїв у вітчизняному правознавстві. Його законсервованість у сучасних умовах ніяким чином не ослаблена введенням у науковий обіг споріднених за змістом термінів: *правова реальність, правове життя, правове буття, правова система, правове законодавство* і т. ін. Їх використання в теоретичних розробках сучасних проблем права зумовлено передусім незадовільним станом методології дослідження¹, але очікуваного ефекту від цього, на наш погляд, так і не дало.

Скоріше, названі словосполучення нагадують певні *збагачувальні теоретичні поняття*, якими охоплюються різні за сутністю, але пов'язані з правом явища. Наприклад, до правової системи суспільства або юридичної надбудови відносять законодавство, правосуддя, правоохоронні органи, правову культуру тощо. Таке збагачування правових явищ в одній категорії (на відміну, наприклад, від гірничо-збагачувальних комбінатів у промисловості), скажімо, у тій же правовій системі, як показує не одне десятиліття її наукової розробки, так і не дало того результату, якого від нього очікують, — досягнення цілісності даної системи, взаємодії та ефективності функціонування кожного з її елементів².

Головна причина такого стану полягає в досить *слабкому зв'язку*, а іноді в його повній відсутності між правовими установами даної системи (правосуддям, правоохоронними органами, законодавчою діяльністю тощо), з одного боку, і самим правом — з другого. У даному разі йдеться про право як об'єктивне соціальне явище, а не як продукт державної влади, хоча утворена останньою система законодавства також вимагає від усіх суб'єктів правовідносин належного виконання і додержання його норм. Але і в цьому випадку спостерігається нігілістичне ставлення до Конституції і законів, приклад чому нерідко подають вищі органи державної влади.

Так, у супереч положенням п. 1 ч. 2 ст. 92, частинам 1–3 ст. 95 Конституції України, за якими «виключно законом про Державний

¹ Див.: Панов М. І. Методологічні проблеми формування понятійного апарату правової науки / М. І. Панов // *Правова система України: історія, стан та перспективи* : у 5 т. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Х. : Прапор, 2008. – С. 109–128.

² Там само. – С. 684.

бюджет України *визначаються будь-які видатки держави* на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків», Верховна Рада України відповідно до п. 4 розд. VII «Прикінцеві положення» Закону «Про Державний бюджет України на 2011 рік» зазначені законодавчі повноваження делегувала Кабінету Міністрів України. Конституційний Суд України (далі — КСУ) Рішенням від 26 грудня 2001 р. № 20-рп/2011 визнав указане положення Закону таким, що відповідає Конституції.

У мотивувальній частині даного Рішення як аргументи наведені рішення КСУ від 19.06.2001 р. № 9 (*справа щодо стажу наукової роботи*), від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004 (*справа про призначення судом більш м'якого покарання*), від 17.03.2005 р. № 1-рп/2005 (*справа про надання допомоги по тимчасовій непрацездатності*), від 24.03.2005 р. № 2-рп/2005 (*справа про податкову заставу*) та ін., які не мають абсолютно ніякого відношення до названої справи та її вирішення по суті.

Особливо показовим у даному випадку є посилання КСУ на Рішення № 15-рп/2004 щодо застосування норм Кримінального кодексу України, а також на окремі правові прецеденти Європейського суду з прав людини. Далі більше, з посиланням на «правові позиції» Рішення № 20-рп/2011 КСУ *аналогічно вирішив те саме питання* в Рішенні від 25.01.2012 р. № 3-рп/2012, навівши офіційне тлумачення окремих положень Конституції, Бюджетного кодексу та Кодексу адміністративного судочинства України. При цьому залишено без уваги *засадниче положення Конституції*, що Україна є *соціальною і правовою державою*. Принциповим у даному випадку є те, що КСУ такими рішеннями усвідомлено не став на захист гарантованих Конституцією соціальних прав людини і громадянина. Подібне відношення важко пояснити, виходячи з принципів об'єктивності, справедливості, професіоналізму, конституційності, адже у такий спосіб орган конституційної юрисдикції звів нанівець соціальну сутність права, поставивши його реалізацію у залежність від уряду.

В іншому випадку парламент ухвалює закон, ігноруючи рішення органу конституційної юрисдикції. Зокрема, Законом «Про вибори народних депутатів України» від 17.11.2011 р. № 4061-VI, ч. 5 ст. 52 встановлено, що «одна і та ж особа може бути включена *лише до виборчого списку кандидатів у депутати від партії* та висунута *лише по одному з одномандатних виборчих округів* в порядку висунування партією або в порядку самовисування». Але Рішенням КСУ від

26.02.1998 р. № 1-рп/98 (*справа про вибори народних депутатів України*) дана норма з мотивів порушення принципів рівного виборчого права і надання рівних правових можливостей кожному громадянину реалізувати своє конституційне право на виборах до парламенту України була визнана такою, що не відповідає Конституції (п. 10 мотивувальної, підп. 5.1 п. 5 резолютивної частин Рішення). Примітно, що на час ухвалення названого Закону (11.11.2011 р.) діяла та ж сама редакція Конституції України (від 28.06.1996 р.), що й на день прийняття Рішення КСУ від 26.02.1998 р. № 1-рп/98. Можливо, законодавець вважав, що оскільки даний Закон є новим, то якщо виникають сумніви щодо його конституційності, він відповідно до встановленого порядку може бути оскаржений до КСУ.

Така позиція є помилковою, *пріоритет* у співвідношенні названих актів належить рішенню КСУ, яке не втратило чинності, а його дія поширюється на всі правовідносини, що виникають на підставі чинної Конституції України. У зв'язку з цим зазначена норма Закону не підлягає застосуванню на території Української держави. До того ж рішення КСУ не може бути скасоване, а дія зупинена жодним законом чи будь-яким іншим актом державної влади. У даній ситуації Центральна виборча комісія зобов'язана виконувати Рішення КСУ, інакше сумніву буде піддана легітимність тих народних депутатів (*а разом з тим і парламенту*), які будуть балотуватися та обрані до Верховної Ради України в порядку, установленому ч. 5 ст. 52 названого Закону.

Очевидно, усвідомлюючи такі наслідки виборчого процесу, народні депутати змушені звернутися до КСУ з клопотанням визнати дане положення Закону таким, що не відповідає Конституції України. Рішенням від 05.04.2012 р. № 8-рп/2012 орган конституційної юрисдикції задовольнив зазначене клопотання народних обранців, *визнавши вдруге, після Рішення № 1-рп/98, те саме законодавче положення, фактично повторивши викладену в ньому мотивацію*. А можна було обійтись без повторного нового рішення, але беззастережно виконати попереднє, як того вимагає Основний Закон держави.

У зв'язку з цим безпідставними є судження про те, що дане питання є *сферою політики* і має вирішуватися політичними засобами. Хибність такого бачення частково полягає у певній *фетишизації політики*, наданні їй домінуючого значення перед правом, свідченням чого є непоодинокі порушення Конституції та законів України владними органами держави та їх посадовими особами, особливо в період з 2004 по 2010 р. Узагалі, аналізуючи співвідношення політики і права,

неважко помітити надто спрощеного про них уявлення навіть серед тих, хто вважає політику своєю професією. Фактично кожному з них бракує розуміння права, його соціальної цінності як суспільної *необхідності*, його сприйняття *об'єктивним* явищем.

Однак, незважаючи на надзвичайну життєву важливість для суспільства і кожної людини зазначених конституційно-правових вимог, їх додержання і виконання державними інституціями залишається вкрай проблематичним. Тому дискусія навколо питань, пов'язаних, з одного боку, зі зміцненням у праві *соціальних* задатків і властивостей (соціалізації права)¹, а з другого — з подоланням у ньому існуючого одержавлення, поки що переважно знаходиться в *теоретичній і філософській площині*. На такій основі сьогодні відпрацьовуються нові наукові підходи, методологія дослідження, ідеї, уявлення і т. ін. щодо більш глибокого розкриття соціальної природи права, його сприйняття як об'єктивного і пріоритетного перед державною владою явища. Адже «все існування держави, – наголошував проф. І. О. Ільїн, – підпорядковане *праву*... Держава — це *правовий союз*, якому дана *правова влада* (курсив мій. — Є. Є.) для того, щоб підтримувати *право* і служити *праву*»². Із такою позицією не можна не погодитися, інакше, якими тоді аргументами можна пояснити категорії соціальної і правової держави, на відміну від її звичайного, *досоціального* і *доправового* розуміння.

У підсумку, якщо поєднати спільні моменти наведених суджень, зокрема, що «не держава є творцем права», то природно постає питання, тоді хто чи що виконує таку функцію? У даному контексті цікавою є позиція відомого французького правознавця Ж.-Л. Бержеля, згідно з якою «право як таке є водночас продуктом подій соціального порядку і прояву волі людини, явищем матеріальним і сукупністю моральних і суспільних цінностей, ідеалом і реальністю, явищем історичного плану і нормативного порядку, комплексом внутрішніх вольових актів підпорядкування зовнішньому, актів свободи і актів примусу»³. А з точки зору *еволюції*, підкреслює вчений, «право є процесом, який не

¹ Петришин О. В. Соціально-юридична природа права / О. В. Петришин // Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. Т. 1 : Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України. – Х. : Право, 2008. – С. 87–109.

² Ильин И. А. Теория государства и права / И. А. Ильин. – М. : Зерцало, 2008. – С. 280.

³ Бержель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бержель. – М. : NOTA BENE, 2000. – С. 36.

припиняє акт творення суспільства, і закони виступають лише його тимчасовим відображенням, яке повинно еволюціонувати разом із змінами соціального середовища»¹. Тобто як реально існуюче в соціальній дійсності право, з одного боку, сприймається як *об'єктивне явище*, а з другого — завдяки зв'язку і взаємодії з державою та іншими суб'єктами воно водночас є *явищем податливим* до певних і необхідних змін, у тому числі вдосконалень.

Євграфова Е. Вопросы социальной природы и объективности права

Статья посвящена малоизученным проблемам социальной природы и объективности права. Право рассматривается как реально существующее в социальной действительности явление, которое благодаря взаимодействию с государством и иными субъектами политической системы поддается определенным изменениям, что позволяет корректно решать задачи по построению правового государства.

Ключевые слова: объективность, социальная природа, правовое государство.

Evgrafova E. Questions of a social nature and objectivity of law

The article is devoted to the insufficiently known problems of a social nature and objectivity of law. Law is considered as a really existing phenomenon in a social reality which is exposed to specified changes due to co-operating with a state and other subjects of a political system. It allows to decide correctly tasks of forming the law-governed state.

Keywords: objectivity, social nature, law-governed state.

¹ Бергель Ж.-Л. Общая теория права / Ж.-Л. Бергель. – М. : NOTA BENE, 2000. – С. 432.